

VIL DJURANT
OPALO LIŠĆE

Will Durant
FALLEN LEAVES, LAST WORDS ON LIFE,
LOVE, WAR, AND GOD
Copyright © 2014 by John Little, Monica Ariel Mihell,
and William James Durant Easton

Izdavač
Miba books, DOO
Dušana Vukasovića 33, Beograd

Za izdavača
Miloš Seferović

Urednik
Žana Jevtić

Prevod
Ivana Maksimović

Lektura i korektura
Ivana Stijović

Priprema za štampu
Aleksandar Petrović

Plasman za Srbiju
011/713-80-36
065/2783-448

Tiraž
1.000 primeraka

Štampa
Neven, Beograd

www.mibabooks.rs

VIL DJURANT

Opalo lišće

POSLEDNJE REČI O
ŽIVOTU, LJUBAVI, RATU I BOGU

2020.

SADRŽAJ

	UVODNA REČ	7
	UVOD	15
I	NAŠ ŽIVOT POČINJE	19
II	O MLADOSTI	22
III	O SREDNJEM DOBU	28
IV	O STAROSTI	33
V	O SMRTI	36
VI	NAŠE DUŠE	39
VII	NAŠI BOGOVI	46
VIII	O RELIGIJI	52
IX	O JEDNOM DRUGAČIJEM DRUGOM DOLASKU	58
X	O RELIGIJI I MORALU	65
XI	O MORALNOSTI	73
XII	O RASI	80
XIII	O ŽENAMA	86
XIV	O SEKSU	91
XV	O RATU	95
XVI	O VIJETNAMU	104
XVII	O POLITICI	112
XVIII	O KAPITALIZMU I KOMUNIZMU	120
XIX	O UMETNOSTI	129
XX	O NAUCI	136
XXI	O OBRAZOVANJU	141
XXII	O UVIDIMA ISTORIJE	159
	ZAKLJUČAK	181
	BELEŠKE	183
	O AUTORU	185

UVODNA REČ

Pišem knjigu pod nazivom „Opalo lišće“ u kojoj izražavam svoje mišljenje o različitim piscima našeg doba i problemima vremena u kom živimo.

– VIL DJURANT (INTERVJU DAT ZA TELEVIZIJU, JANUAR 1968)

Djurant radi na novoj knjizi, „Opalo lišće“ – „ne preterano ozbiljna knjiga koja odgovara na pitanja šta ja mislim o vladi, životu, smrti i Bogu.“

– SANKT PETERSBURG TAJMS, 5. NOVEMBAR 1975.

Dr Djurant takođe planira nešto za sada nazvano „Opalo lišće“. „U kojoj nameravam, možda uz pomoć Arijel, da odgovorim na sva važna pitanja – jednostavno, pošteno i nesavršeno“, rekao je on.

– B.B.H INDEPENDENT, UTORAK, 6. NOVEMBAR 1975.

Djurant koristi svoj odmor u Evropi da završi ono što sam opisuje kao malu knjigu zalutalih misli o svemu. Piše na bloku kad god ima slobodan momenat i namerava da završi knjigu pre nego što se vrati sa suprugom da primi počasnu diplomu, sledećeg meseca. „Želim da je završim što pre“, rekao je Djurant. „Volja me napušta.“

– LOS ANĐELES TAJMS, 26. MAJ 1978.

Ito je bilo to. Ukupno četiri iritantno kratke izjave o knjizi za koju niko, pa čak ni Djurantovi naslednici, nisu znali da postoji. Osim ako slučajno niste živeli u Los Anđelesu, u kom se pomenuti televizijski intervju emitovao 1968. godine i u kom su objavljena dva od tri novinska članka sredinom i krajem sedamdesetih, ne biste znali ni da je Djurant nameravao da napiše sličnu knjigu. Zaista onespokojavajuće.

Smatrala se Djurantovim najvažnijim delom, kulminacijom više od šezdeset godina istraživanja filozofije, religije, umetnosti, nauke i civilizacija sveta. Viđena je da bude destilovana mudrost i iznese zaključke o večitim problemima naše vrste i njenim najvećim radostima, od čoveka koji ne samo što je čitao o životu već je i proživio neke od najpotresnijih i najznačajnijih trenutaka ovog sveta – dva svetska rata, Veliku depresiju, uspon socijalizma i anarhizma, opadanje religijske vere, postepenu promenu američkih moralnih vrednosti od viktorijanskih nazora do Vudstoka. Djurant je rođen 1885. kad su osnovno međugradsko prevozno sredstvo bile kočije, a umro je 1981. godine, 12 godina pošto je čovek prošetao površinom Meseca. Kakvim je promenama i kakvim zanimljivim i često predvidljivim ciklusima ljudskog ponašanja bio svedok! Svakako bi vredelo podeliti uvid u takve obrasce sa svetom, posebno sagledane u odnosu na kulise ljudske istorije, na korist i za obrazovanje budućih generacija. Šta bi se, na primer, moglo reći o veri, nakon što su Darwin i nauka svrgnuli Boga sa trona na nebu, a na njegovo mesto postavili ništa drugo do turobnu agoniju egzistencijalista

kao što je Žan-Pol Sartr? Šta to u našoj prirodi čini ratove i konflikte naizgled neizbežnim? I šta je dublji smisao života, ljubavi i sreće? Šta je svrha umetnosti? Nauke? Koji je obrazovni pristup najbolji i šta muškarce (ili bar nekog određenog muškarca) privlači ženama? Ovde bi trebalo da se nalaze odgovori na takva pitanja, na koja bi samo mislilac i pisac Djurantovog kalibra mogao da odgovori. Knjiga je trebalo da bude poruka za one koji traže smisao života ili savet učenog prijatelja koji je vičan navigaciji životnim putem. I verovalo se, takođe, da je rukopis neobjašnjivo „izgubljen“.

Sznao sam za rukopis tek nakon što sam se poduhvatio premeštanja Djurantove arhive u svoj dom u Ontariju, u Kanadi. A onda je usledilo nekoliko meseci proučavanja novinskih isečaka, starih eseja, pisama, audio zapisa, filmskih snimaka na ivici raspada, isečaka iz časopisa i zagonetnih usputnih beležaka koje su kasnije postale gradivo za određene tomove *Istorije civilizacije*. Bilo je, naravno, brojnih prijatnih iznenađenja tokom ovog perioda, najpre otkrića rukopisa doktora Djuranta *Heroji istorije* i audio zapisa koje je snimio sa svojom suprugom, Arijel, za taj projekat (i jedno i drugo su napisani i snimljeni u njegovoj devedeset trećoj godini). Očigledno je tokom ovog perioda Djurant ovako ili onako i dalje radio na *Opalom lišću*. Ali onda, nakon što sam nabasao na gorenavedene fragmente, nije bilo dokaza da je takav rukopis ikada postojao. Kako su arhivske kuće pošteno pretresle Djurantovu arhivu nakon što je preminuo, znao sam da nisam video sve što je ikada napisao. Kontaktirao sam njegovu unuku, Moniku Mihel, kako bi me povezala sa pomenutim kućama ne bih li makar video šta imaju od Djurantovih radova. Neke su kuće sarađivale, druge nisu ni uzvratile poziv.

A onda sam naišao na kuću koja me je informisala kako su poslali kopije Djurantove zaostavštine u svojoj kolekciji, a ona je sadržala pisma koja su razmenjivali Vil i Arijel i rukopis nazvan *Opalo lišće!* Opsežno pretraživanje Djurantove arhive koje smo i Monika i ja preduzeli, zajedno sa uzastopnim pokušajima da od arhivske kuće dobijemo dodatne primerke, pa makar i samo da kontaktiramo osobu koja bi ovo blago imala u svom vlasništvu... sve je bilo zalud. Arhivska kuća je izjavila kako su spremni da daju fotokopije onoga što imaju i da je to najdalje što su spremni da odu.

A onda je Monika prodala kuću. Tokom pakovanja, naišla je na kutiju na kojoj je pisalo da u njoj stoje Djurantovi rukopisi i, gle čuda, unutra je bilo ne samo nekih 2100 listova prepiske između Vila i Arijel Djuranta (što je samo po sebi fascinantno i vredno štampe, a neka su pisma Djurantovi i sami objavili u delu iz 1977. *Dvostruka biografija*), već i razne verzije rukopisa za *Opalo lišće*. Ono što je bilo izgubljeno sada je nađeno i moglo je biti objavljeno! Rezultat je knjiga koju sada držite u rukama – poslednje, nezavršeno delo Vila Djuranta.

Opalo lišće je možda najličnija knjiga Vila Djuranta i predstavlja mišljenja samog Djuranta (a ne raznih državnika i eminentnih filozofa) o glavnim problemima života, politike, religije i društva. Na barem jedan način je ovo idealan tòm, jer ko od nas nije u nekom trenutku poželeo da potraži savet nekog mudrijeg? A koga bolje pitati za savet o najprečim brigama i gorućim društvenim pitanjima nego čoveka koji je živio dovoljno dugo da prođe kroz sve životne nedaće, ali je i čuven po svom svekolikom obrazovanju i znanju o praktično svim kulturama i civilizacijama, te i koji je nekoliko puta okružio svet kako bi bolje izučio ljudsko ponašanje? U *Opalom*

lišću su Djurantovi uvidi i preporuke ne samo praktični već i izneseni tako da ih ljudi lako razumeju.

Sudeći prema poglavljima, koja su nekarakteristično datirana rukopisom dr Djuranta, počeo je da piše *Opalo lišće* 20. marta 1967, nekih godinu dana pre objavljivanja svoje knjige *Lekcije iz istorije* i u isto vreme kada je objavljena njegova knjiga *Interpretacije života*. Kako se na rad pozivao u novinskim intervjuima sve do kasnih sedamdesetih, izgleda da je Djurant nastavio na knjizi da radi preko deset godina.

Koncept je bio da Djurant iznese svoje poglede na različita društvena, verska i politička pitanja (što je uradio ponavljanjem i preradom nekih od svojih ranijih i manje poznatih pisanija na određene teme i stvarajući potpuno nov materijal na druge teme), a onda da ode u istraživanje moderne književnosti i filozofije (20. veka). Čak je završio i jedno poglavlje drugog dela ovog poduhvata kada mu je očigledno postalo neprijatno da iznosi takve objave, a da ga Arijel ne prati. To je bio trenutak u kom je i nju uključio u projekat i druga polovina knjige je postala toliko detaljna i imala toliku težinu da je postala knjiga za sebe i kao takva objavljena 1970. godine pod nazivom *Interpretacije života*. Bio je to mudar potez jer bi to popriličan skok bio sa istraživanja i interpretacije života jednog čoveka na različite knjige, umetnost i individualne filozofije dvadeset i šest drugih romanopisaca, pesnika i filozofa. Nakon objavljivanja *Interpretacija života*, Djurant se vratio na *Opalo lišće* i nastavio da radi na ovoj knjizi sve do svoje smrti 7. novembra 1981.

Djurantove poslednje godine su bile neobično plodne, kako nije samo nastavio svoj rad na *Opalom lišću* već je našao i vremena da sastavi knjigu koja će postati *Heroji istorije*, kao i da snimi svoje čitanje teksta onoga

što će se ispostaviti kao njegova konačna prezentacija istorije kao filozofije. *Opalo lišće* mu je, međutim, ostalo drago kao projekat. Dok je pisao *Istoriju civilizacije*, o istoriji je pisao ono što su publika i izdavač od njega očekivali, a objektivno, to je zahtevalo da Djurant potisne sopstvene ideje i verovanja kako bi ispoštovao tuđe misli – a o zaista bitnim stvarima se ne može dugo ćutati. Pravo je čudo što je Djurant preko četrdeset godina u tome uspevaio. Kao što pominje u uvodu, „radoznali čitaoci su me izazivali da kažem šta ja mislim o bezvremenim pitanjima ljudskog života i sudbine“ – i on je na taj izazov odgovorio ovom knjigom, iznoseći na videlo svoja gledišta o velikom broju tema – od seksa do rata, preko životnih faza, naših umova i duša, pa do važnih društvenih pitanja kao što su rasizam, tada aktuelan rat u Vijetnamu, sistem državne pomoći i zaštite, te problema i slave umetnosti i nauke.

Neki se mogu kritički osvrnuti na Djurantov povremeno paternalistički, konzervativan odnos prema ženama u ovoj knjizi. Ipak, ne smemo zaboraviti da Djurant, u skladu sa svojim opusom, nije izlazio van okvira svog vremena već je izričito ostajao u njemu. Istina je da su neki od njegovih uvida upravo zbog toga tako gromoglasno i odjeknuli. Oni su primljena mudrost čoveka porinutog u milenijume istorije, za koje je uvek bio svestan da je tek deo njihove celine („kapljica vode koja pokušava da analizira more“, kako je sam jednom rekao). Baš kao što iz poglavlja o Vijetnamu čitalac mora ekstrapolirati šire istorijske uvide koji se odnose na moć nacije, njenu ideologiju i imperijalističke ambicije, koliko god one idealističke bile, isto tako u svim poglavljima čitalac mora videti liberalizam koji se ponavlja – osnovnu veru u slobodu i jednakost i njihovo širenje. Takav će sentiment, verujem, dozvoliti

čitaocima u potpunosti da uživaju u mudrosti ovih poglavlja, a da ne budu privučeni nekoj određenoj izjavi ili pasusu. Kao i istorijske figure kojima je Djurant nastanio svoj i Arijelin opus, sam Djurant je više nego zaradio pogodnost kontekstualizacije.

I evo „izgubljenog“ i poslednjeg rukopisa Vila Djuranta, zaveštanog budućim naraštajima. Ono sadrži jaka mišljenja, elegantnu prozu i dubinske uvide u ljudsko stanje, rođeno iz proučavanja različitih kultura, nauke i ljudske istorije – kao što bi samo Vil Djurant mogao da napiše. Otkriti poslednji rukopis nosioca Pulicerove nagrade kao što je Vil Djurant, trideset godina nakon njegove smrti svakako je veliki književni događaj, ne samo ljubiteljima istorije i filozofije već i onima čijem je srcu draga opčinjavajuća i uzbudljiva proza. Ovakvim je ljudima ova knjiga svakako bila vredna čekanja.

Džon Litl

UVOD

Taština sa godinama raste. Eto mene, uskoro ću napuniti 95 godina i dosad je trebalo da se naučim veštini čutanja i da shvatim da je svaki obrazovani čitalac već čuo sva mišljenja i mišljenja koja im protivreče, a eto me, spreman da se otisnem, pun straha i strepnje, i da kažem svetu – ili bar njegovom stomilionitom delu – šta ja mislim o svemu. To je još i sumanutije jer su u mojim godinama u čoveku duboko ukorenjena razmišljanja i viđenja njegove mladosti i gotovo je po pravilu nesposoban da shvati izmenjeni svet koji ga napada i od kog nastoji da pobegne u ustaljene navike prošlosti i sigurnost svog doma.

Zašto onda da pišem? Kao bedan izgovor ću navesti pisma radoznalih čitalaca koji su me pozvali da iznesem svoje mišljenje o bezvremenim pitanjima ljudskog života i sudbine. No, glavni razlog iz kog pišem, pored narcisoidnosti koja je implicitna u bilo kakvom autorstvu, jeste to što me zanimanje za bilo šta drugo ne drži. Namera mi je da, na vrlo neformalan način, bez grandioznosti koju sa sobom nosi misterioznost, iznesem šta sada kad sam jednom nogom u grobu mislim o tim večnim zagonetkama sa kojima sam se tako nepromišljeno bavio u svojim knjigama *Filozofija i društveni problem* (1917), *Priča o filozofiji* (1926), *Tranzicija* (1927), *Dvorovi (ili zadovoljstva) filozofije* (1929) i *O smislu života* (1923).

Znam da je život u svojoj osnovi misterija, reka koja teče iz neviđenog izvora i beskrajno je suptilna u svom toku, „kupola šarenog stakla“, suviše kompleksan za misao, a kamoli da se izgovori.

A ipak me žed̄ za jedinstvom večno goni napred. Da mapiram ovu divljinu iskustva i istorije, da u fokus dovedem budućnost, nestabilno svetlo prošlosti, da dam na značaju i svrsi haosu senzacija i želja, da otkrijem kuda ide veličanstvena reka života i time, donekle možda, kontrolišem njen tok: ova nezasita metafizička žudnja je jedan od plemenitih aspekata naše rase koja vazda nešto preispituje. Naše razumevanje prevazilazi ono što možemo da dosegemo, ali je time i ono što dosežemo učinjeno većim od onoga što razumemo.

Pa pokušajmo, koliko god da je to zalud, da ljudsku egzistenciju sagledamo kao celinu, od trenutka kada smo ni krivi ni dužni bačeni u svet pa dok točak za koji smo vezani ne prođe pun krug do smrti. I kako prolazimo čovekova doba – kroz detinjstvo, mladost, zrelost i starost – suočimo se sa glavnim problemima filozofije u metafizici, etici, politici, religiji i umetnosti i prošetajmo zajedno da okružimo intelektualni globus. Time ćemo neizostavno biti izloženi površnosti, klišeima i greškama, ali možemo se tek malo približiti vrednosti i značenju naših složenih života, te i time potpunoj perspektivi koja je istina.

Molim vas, ne očekujte nikakav nov sistem filozofije niti neka umovanja koja će protresti svet. Ovo će biti ljudske ispovesti, a ne božanska otkrovenja – to su mikro ili mini eseji čije jedino dostojanstvo leži u njihovim temama, pre nego u njihovoj dubini ili veličini. Nađete li bilo šta originalno ovde, to će biti nenamerno i verovatno za žaljenje. Znanje raste, ali mudrost, iako se

može sa godinama povećati, ne napreduje vekovima. Ja ne mogu podučiti Solomona.

I tako, hrabri čitaoče, pošteno si i na vreme upozoren, nastavljaš na sopstveni rizik. Ipak, tvoje će mi društvo goditi.

Vil Djurant

PRVO POGLAVLJE

NAŠ ŽIVOT POČINJE

*Grupa male dece utrča kako već ume i čatrljanjem preplavi
moje pregrejane nerve i meso.*

- VOLT VITMEN „NAKON SVAĐE“

Decu najpre volimo jer su naša, produžetak naših predivnih, nikad ranije viđenih bića. No, volimo ih i zato što su ono što bismo mi rado bili, ali ne možemo – koordinirane životinje čija su jednostavnost i jedinstvo delovanja spontani, dok kod filozofa oni dolaze tek nakon borbe i potiskivanja. Volimo ih zbog onoga što se kod nas naziva sebičnošću – prirodna i neskrivena direktnost njihovih instinkta. Volimo ih zbog njihove nimalo licemerne iskrenosti: oni nam se ne smeškaju dok priželjkuju naše uništenje. *Kinder und Narren sprechen die Wahrheit* – „Deca i budale govore istinu“. I nekako, mi nalazimo sreću u njihovoj otvorenosti.

Gledajte ga samo, novorođenče, prljavo, ali čudesno, besmisleno komično ako ćemo pravo, beskonačno u

mogućnostima, sposobno za to čudo nad čudima – rast. Možete li da zamislite da će to neobično klupko zvuka i bola upoznati ljubav, strah, molitvu, patnju, stvaranje, metafiziku, smrt? Ono plače, toliko je dugo spavalo u tihoj, toploj materici svoje majke, a sad je odjednom nagnano da diše i to boli, primorano da vidi svetlost i ona svrdla kroz njega, primorano da čuje zvuke, a oni ga plaše. Hladnoća udara njegovo telo, i kao da je celo u bolu. Ali nije tako, priroda ga štiti od tog početnog juriša, odenuvši ga u opštu neosetljivost. Svetlo vidi tek u naznakama, zvuci koje čuje su prigušeni i kao iz daleka. Većinom spava. Majka ga naziva „svojim majmunčićem“ i u pravu je – dok ne počne da hoda, biće kao majmun, čak i manje od dvonošca kako je život u materici tim smešnim nožicama dao fleksibilnost kao u žabe. Sve dok ne progovori neće ostaviti majmuna za sobom i početi da se oprezno penje do držanja ljudskog bića.

Posmatrajte ga sada kako, malo po malo, saznaje o prirodi stvari nasumičnim istraživačkim pokretima. Svet mu je zagonetka, a ove razbacane i neorganizovane reakcije hvatanja, griženja i bacanja su kao lažne nožice koje izlaže ubistvenim iskustvima. Radoznalost ga guta i razvija, pipnuće i okusiti bilo šta, od svoje zvečke pa do meseca. Ostalo uči imitacijom, mada roditelji *misle* da uči iz njihovih propovedi. Uče ga nežnosti i tuku ga, uče ga blagosti govora i viču na njega, uče ga stoičkoj apatiji prema priходу, pred njim se svađajući o tome kako da dele svoje zarade, uče ga iskrenosti, a na najbitnija pitanja odgovaraju lažima. Deca podižu nas imitacijom nam pokazujući šta smo mi zaista.

Dete bi moglo biti početak i kraj filozofije. U njegovoj istrajnoj radoznalosti i rastu leži tajna svekolike metafizike – dok ga posmatramo u kolevcu ili kako puži preko poda, vidimo život ne kao apstrakciju već kao tok

realnosti koji probija sve naše mehaničke kategorije, naše fizičke formule. Ovde, u toj hitnosti koja se širi, tom strpljivom naporu i izgradnji, ovom odlučnom podizanju sa šaka na stopala, sa bespomoćnosti do moći, od detinjstva do zrelosti, od čuđenja do mudrosti, tu leži Spenserovo „neznano“, Kantov *noumenon*, sholastičarski *iens realissimum*, Aristotelov „primarni pokretač“, Platonov *to ontos on* ili „ono što jeste“. Tu smo bliže osnovi stvari nego u dužini, širini, gustini, težini i čvrstoći materije ili u zupcima i čekrcima, točkicama i polugama mašine. Život je ono što je nezadovoljno, što se bori i traži, što pati i stvara. Nijedna mehanistička niti materijalistička filozofija ne može da ga opiše kako treba ili da razume tih rast i veličanstvenost drveta ili isprati pravac žudnje i smeha dece.

Detinjstvo se može definisati kao razdoblje igre i tako neka deca nisu nikada mlada, a neki odrasli nikada stari.

DRUGO POGLAVLJE

O MLADOSTI

Mladost je prelaz sa igre na rad, sa zavisnosti od porodice na zavisnost od sebe. Pomalo je anarhična i egoistična, jer joj u porodici bezgranična roditeljska ljubav udovoljava svakom ćefu ili želji. Izlazeći u svet, mladost, godinama mažena i sada prvi put slobodna, upija ushićenje slobode i ide da osvoji i preoblikuje univerzum.

Dobar govor, rekao je Demosten, odlikuju tri stavke – akcija, akcija i akcija, ali je isto to lako mogao da kaže i o mladosti. Mladost je samouverena i nesmotrena kao bog. Voli uzbuđenje i avanturu više nego hranu. Voli superlativ, preterivanje, bezgraničje, jer ima obilje energije i strepi da oslobodi svoju snagu. Voli nove i opasne stvari – čovek je onoliko mlad koliko i rizici koje preuzima.

Uz gundanje podnosi zakon i red. Traži se da bude tiha kad je buka ključni medijum mladosti, traži se da bude pasivna dok žudi za akcijom, traži se da bude trezna i promišljena kada je sama njena krv „neprestana